

TİCARET AHLAKI

Ticari Hayatta Dikkat Etmemiz Gerekenler

Yaşam bulduğumuz bu dünyada farklı uğraşlar içerisinde olarak geçimliliğimizi temin etmeye çalışmaktayız. Bu farklı uğraşlardan biride ticarettir. Ticaret insan için çok kârlı bir kazanç kapısıdır. Dürüst yapıldığı zaman, aldatmaya yönelik işlere tenezzül edilmez ise böyle bir ticaretle uğraşan tüccarlar için dünya kazancı olduğu gibi ahirette Peygamberlerle, sadıklarla, şehitlerle beraber olma müjdesi vardır. Bununla beraber dürüst yapılmayan ticaret için manen tehlikesi büyük olan kul hakkı vardır. Kul hakkı ise sadece kul tarafından affedilmektedir. Bu sebeple ticaretle uğraşan kardeşlerimizin Yüce Dinimizin koymuş olduğu ticaret ahlakıyla ilgili prensipleri bilmesinde ve hayatına aktarmasında fayda vardır. Şöyle bir örnek vererek konumuzu daha iyi anlayalım. Nasıl ki, bir ibadet yapmak için o ibadetin farzlarının, sünnetlerinin neler olduğunu bilmemiz gerekirse, ticaretle meşgul olacak isek ticaretin genel kurallarını bilmemizin yanı sıra Dinimizin de ticaretle ilgili ortaya koymuş olduğu ilkeleri de bilmemiz gerekmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de ayetlerde, Sevgili Peygamberimizin hadislerinde ticaret ile ilgili haram ve helal sınırları belirtilmiş, ticaret ahlakı ile ilgili en güzel ilkeler konulmuştur. Böylece gelişen ve değişen dünyada ticari hayata bir standart getirmek yerine genel ilkeler koyulmak suretiyle uygun bir ticaret hayatı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de bildirilen genel ilkeler şöyledir.

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ
النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Kendiniz bilip dururken, insanların mallarından bir kısmını haram yollardan yemeniz için o malları hakimlere (idarecilere veya mahkeme hakimlerine) vermeyin.”[1]

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ
ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ
مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ
النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Faiz (riba) yiyenler ancak şeytan çarpmış olanın kalkışı gibi çarpılmış olmaktan başka (bir tarzda) kalkmazlar. Bu onların: "Alım-satım da ancak faiz gibidir" demelerinden dolayıdır. Oysa Allah alışverişi helal faizi haram kılmıştır. Kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faize) bir son verirse artık geçmişi kendisine işi de Allah'a aittir. Kim (faize) geri dönerse artık onlar ateşin halkıdır orada sürekli kalacaklardır.”[2]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ
بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ
كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ

“Ey iman edenler, belirli bir süre için borçlandığınız zaman onu yazınız. Aranızdan bir katip doğru olarak yazsın, katip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın,

yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan sakınsın, ondan hiçbir şeyi eksiltmesin.”[3]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا

“Ey iman edenler, mallarınızı, sizden karşılıklı anlaşmadan (doğan) bir ticaretten başka haksız ‘nedenler ve yollarla’ (batılca) yemeyin. Ve kendi nefislerinizi öldürmeyin. Şüphesiz, Allah, sizi çok esirgeyendir.”[4]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ

“Ey iman edenler! Akitleri(n gereğini) yerine getiriniz.”[5]

رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ

“(Öyle) Adamlar ki, ne ticaret, ne alış-veriş onları Allah’ı zikretmekten, dosdoğru namazı kılmaktan ve zekatı vermekten ‘tutkuya kaptırıp alıkoymaz’; onlar, kalplerin ve gözlerin inkılabına uğrayacağı (dehşetten allak bullak olacağı) günden korkarlar.”[6]

Ticarette birçok tehlike vardır. Bu tehlikelerin sebepleri ise ticaret ahlakına uymamaktır.

Ticarette uğraşan kardeşlerimiz için İslam Dininin bildirmiş olduğu ahlaki ilkeleri, bu ilkelere uyulduğu zaman elde edilecek kazançları ve uyulmadığında başa gelebilecek olanları şöyle özetleyebiliriz.

Ticarette asıl olan doğruluktur. Dürüst olmayan, aldatan, yalan söyleyen, yalanına yemin katan bir tüccar kısa bir dönem için kâr elde etse de uzun dönemde zararların en büyüğünü iflas etmek suretiyle yaşayacaktır. Bu iflas sadece dünyada malın-mülkün bitmesi değildir. Hakeza kul hakkına riayet edilmediğinden dolayı ahiret hayatında da hüsranlılık söz konusu olabilecektir. Bu sebeple ayetlerde ve hadislerde ticaretle uğraşan insanlardan istenen en önemli ilke doğruluktur.

Ticaretin en önemli iki hususu ise ölçü ve tartıdır. Nitekim Yüce Rabbimizin bizlerden istemiş olduğu hassas konulardan biriside ölçü ve tartıyı hassasiyetle yerine getirmektir. Ayet-i Kerimelerde şöyle buyrulmaktadır.

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

“Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu daha hayırlı, sonuç bakımından daha güzeldir.”[7] “Artık ölçüyü, tartıyı tam yapın, insanların eşyalarını eksik vermeyin. Düzeltmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır.”[8] Bir başka ayette ise ölçüyü ve tartıyı eksik yapanlar şöyle kınanmaktadır.

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ { الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ } وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ { أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ } لِيَوْمٍ عَظِيمٍ { يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ }

“Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay haline! Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman, tam ölçerler. Fakat, kendileri onlara bir şey ölçüp, yahut tartıp verdikleri zaman

eksik ölçüp tartarlar. Onlar, büyük bir gün; insanların, âlemlerin Rabbinin huzurunda duracakları gün için diriltileceklerini sanmıyorlar mı?”[9]

Ticaretle uğraşan kardeşlerimizin dikkat etmesi gereken bir başka önemli husus ise sattığı malın kusurlu olmamasına özen göstermektir. Hele hele kusurlu olduğu halde bu kusuru gizleyip satmak, sonrada satılan mal geri alınmaz diyerek geri almamak esnaf için çok büyük bir yanlışlıktır. Böyle bir ticaretin kâr etmesi asla düşünülemez. Peygamber Efendimizden aktarılan hadislere göre kusurlu mal satmak haram kapsamına alınmıştır. İlgili hadiste şöyle buyrulmaktadır. “Müslüman Müslüman’ın kardeşidir. Kusurlu bir malı din kardeşine satan hiçbir Müslüman’a satış helal olmaz. Meğerki malının ayıbını açıklaya.”[10] Sevgili Peygamberimiz bir hadislerinde kusurlu mal satanları şöyle uyarmaktadır. “Kusurunu söylemeden bir malı satan kimse, daima Allah’ın gazabı altındadır ve melekler o adamın Allah’ın rahmetinden uzak kalmasını dilerler”[11]

Günümüzde çokça karşılaştığımız yanlışlardan biride ticaretle uğraşan kardeşlerimizin mallarını satabilmek için yemine başvurmalarıdır. Oysaki Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) bir hadislerinde ticarete çokça yemin edilmesinin yanlışlığını şöyle bildirmektedir. “Alış-verişte çok yemin etmekten sakının. Çünkü yemin malı sattırırsa da bereketini kaçıırır”[12] Yüce Allah Kur’an-ı Kerimde yapılan yeminin sorumluluk getireceğini bizlere şöyle bildirmektedir.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبْتُمْ قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ عَفُورٌ
حَلِيمٌ

“Allah sizi, kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz, fakat sizi kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar. Allah çok bağışlayandır, halîmdir. (Hemen cezalandırmaz, mühlet verir)”[13]

Bir başka önemli husus ise ödeme noktasındadır. Ödeme noktasında müşteri ödemelerine mutlaka dikkat etmelidir. Mümin ne aldanır, nede aldatır. Özellikle günümüzde orta halli esnafın veresiye olarak verdiği mallar karşılığında müşterinin geri ödemeleri vaktinde yapması gerekir. Çünkü mümin aldanmaz ise asla aldatmaz. Bu sebeple “falan tarihte ödeyeceğim” diye aldığımız şeyler için ödememize dikkat etmeliyiz. Kur’an-ı Kerim’de inanalar özelliklerinden biri olarak şu husus aktarılmaktadır.

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمْتَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ

“Yine onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler.”[14] Bir diğer ayette ise şöyle buyrulmaktadır.

وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا

“...verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz (veren sözünden) sorumludur.”[15] Eğer ödeyemeyecek bir durumda isek bu durumu da esnaf kardeşimize aktarmakta fayda vardır. Unutmayalım ki, esnaf kardeşlerimizin de belli ödemeleri olmakta ve bu ödemeleri gerçekleştirmez ise ticaretleri devam edememektedir. Sevgili Peygamberimizin konumuzla ilgili hadislerini sizlere aktarmak isterim. "Allah, satıştaki müsâmahayı, satın alıştaki müsâmahayı, ödemedeki müsâmahayı sever"[16] "Allah müşteri iken kolaylık gösteren, satıcı iken kolaylık gösteren, borcunu öderken kolaylık gösteren, alacağını ödetirken kolaylık gösteren kişiyi cennete koydu."[17]

Ticaretle uğraşmak riski kabul etmektir. Kazanmanın ve kaybetmenin en çok ortaya çıktığı kazanç şekli ticarettir. Bununla beraber zenginliğe ulaşmanın en temel yolu da ticarettir. Bu sebeple ticaretle uğraşıp zenginliği elde etmiş olan kardeşlerimiz kendilerine verilen bu nimetin kadir kıymetini bilmeli ve elinde bulunan imkânları olmayanlara ulaştırmak suretiyle mallarının sadakalarını ve zekâtlarını vermelidirler.

Zekât malın eksilmesi değildir. Maddi anlamda maldan bir eksilme var gibi gözükse de zekât ile mal azalmamaktadır. Çünkü dünya malı ile verilen bir şeyin karşılığı dünyada alınabileceği gibi ahirette mutlaka alınacaktır. Yüce Rabbimiz kendi rızası doğrultusunda harcanılacak her şeyin karşılığının verileceğini şöyle bildirmektedir.

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ
فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

De ki: “Şüphesiz, Rabbim rızık kullarından dilediğine bol bol verir ve (dilediğine) kısar. Allah yolunda her ne harcarsanız Allah onun yerine başkasını verir. O rızık verenlerin en hayırlısıdır.”[18] Zekat toplumda meydana gelebilecek toplumsal olumsuzlukları da ortadan kaldıran bir ibadettir. Fakirin gittikçe fakirleştiği, zenginin ise git gide zenginleştiği bir toplum içinden çıkılmaz olumsuzlukları yaşayabilir. Zengin ile fakir arasındaki uçurumun kalkması, fakirin içinde bulunmuş olabileceği duygusal yıpranmayı gidermesi için zenginler fakirlerin hakkı olan zekatı ödemekle yükümlüdürler. Zekat malın temizlenmesi demektir. Kur’an-ı Kerimde bu hususta şöyle buyrulmaktadır.

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ
وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Onların mallarından sadaka (zekât) al. Onunla kendilerini temizlemiş ve tezkiye etmiş olursun”[19] Ayrıca Zekat toplumda meydana gelebilecek toplumsal olumsuzlukları da ortadan kaldıran bir ibadettir. Fakirin gittikçe fakirleştiği, zenginin ise git gide zenginleştiği bir toplum içinden çıkılmaz olumsuzlukları yaşayabilir. Zengin ile fakir arasındaki uçurumun kalkması, fakirin içinde bulunmuş olabileceği duygusal yıpranmayı gidermesi için zenginler fakirlerin hakkı olan zekâtı ödemekle yükümlüdürler. Bu saymış olduğumuz birçok sebepten dolayı ticaretle uğraşıp belli bir zenginliğe ulaşmış kardeşlerimiz Allah’ın emri olan zekâtlarını ve sadakalarını vermeleri gerekmektedir.

Ticaret ve Faiz

Yüce Yaratan alış-verişi helal faizi haram kılmıştır. Faizin haram kılınmasının birçok hikmeti vardır. Ancak öncelikle şu hususu vurgulamakta fayda vardır. Faiz Yaratanın yaratmış olduğu kullarına yasaklamış olduğu haramlardan birisidir. Bu sebeple öncelikle Allah’ın bir emri olarak faizden kaçınmamız gerekmektedir. Yüce Rabbimiz bir ayette şöyle buyurmaktadır. “Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, “Alış veriş de faiz gibidir” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah alışverişi helal, faizi haram kılmıştır...”[20]

Faiz alış-verişi sekteye uğratmakta, paranın belli insanların elinde toplanmasına, çalışma neticesinde elde edilen birikimin bir anda elden gitmesini sebep olmaktadır. Faiz insanlar arasında bulunan yardımlaşma duygusunu ortadan kaldırmakta, zengin ve fakir arasında

bulunması gereken sevgi ve huzuru, nefret ve sıkıntıya sürüklemektedir. Bir başka önemli husus ise, faiz çalışma şevkinin kırılmasına sebep olmakta kişileri tembelliğe sürüklemektedir. Bu ise ticaret açısından son derece sıkıntılı bir durumdur. Çünkü ticaretin en önemli kuralı çalışmaktır. Çalışma olmadığı müddetçe ticarete olmayacaktır.

Faizle elde edilen mal başlangıçta fazlalaştığı zannedilse bile zaman içerisinde faize bulaşmış kişilerin ticaretinin kâr etmediği ve nihayetinde iflas ettikleri müşahede edilmektedir. Bu dünyada iflas etme olmasa bile kişi ebedi kalacağı asıl yurdu olan ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır ki, bu ise daha sıkıntılı bir haldir.

Günümüzde kişileri faize sürükleyen hususların başında ise, en önemli maddi yardımlaşmalardan biri olan borç alıp-verme işinin bitme noktasına gelmiş olması gelmektedir. Oysaki maddi ihtiyaçların karşılanması noktasında borç alıp-verme çok önemli bir yer tutmaktadır. Ancak günümüzde enflasyon dediğimiz paranın değer kaybetmesi çokça yaşandığından dolayı borç verme sekteye uğramış, şahıslardan borç bulamayan insanlar ise faize sürüklenmişlerdir. Oysaki Yüce Rabbimiz bir ayette şöyle buyurmaktadır.

إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ
“Şüphesiz ki sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar ve Allah’a güzel bir borç verenler var ya, (verdikleri) onlara kat kat ödenir. Ayrıca onlara çok değerli bir mükafat da vardır.”[21] Borç alınan borçlu olana kolaylık göstermeli borç alan ise borcunu zamanında ödemelidir. Böyle bir borç ilişkisinde Yaratanın rahmetinin olduğu unutulmamalıdır.

Ticaret ve Stok

Günümüz şartlarında alış-verişte gerçekleştirilen yanlışlardan biride stokçuluktur. İslam Hukukunda “İhtikar” denilen stokçuluk, kendisine ihtiyaç duyulduğu anda gıda maddesini fiyatı artsın diyerek depolamaya denmektedir. Bu haliyle insanların ihtiyaç duyduğu bir malı depolayarak fiyatının artmasını sağlayıp kazanç elde etmek Sevgili Peygamberimizin hadislerinde yasak kapsamına alınmıştır. Bir Hadiste stokçuluk yapanların günahkar ve isyankar oldukları şöyle zikredilmektedir. “Günahkar ve isyankar olandan başkası ihtikar (stokçuluk) yapmaz”[22] Gıda depolamasında şu hususlarda ise herhangi bir sakınca yoktur. Gıda maddeleri piyasada çoksa ve kendisine ihtiyaç duyulmuyor ise, hakeza bir çiftçi veya tüccar kendi elindeki malı belli bir vakitte satmak üzere depoya kaldırıyor ise böyle durumlarda sakınca yoktur.

Son olarak Türk İslam Kültürünün bir ürünü olan ve ticaret ahlakının nasıl olması gerektiği noktasında mutlaka üzerinde söz edilmesi gereken ahilik teşkilatı hakkında kısa bir bilgi vermek isterim. Ahilik Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu’da yaşayan halkın sanat, ticaret, ekonomi gibi çeşitli meslek alanlarında yetişmelerini sağlayan, onları ahlaki yönden yetiştiren, çalışma yaşamını iyi insan meziyetlerini esas alarak düzenleyen bir örgütlenmedir. Ahiliğin genel ilkelerinden birkaç tanesi şöyledir.

İşinde ve hayatında, kin, çekememezlik ve dedikodudan kaçınmak,
Ahdinde, sözünde ve sevgisinde vefalı olmak,
İyi huylu ve güzel ahlâklı olmak,
Şefkatli, merhametli, adaletli, faziletli, iffetli ve dürüst olmak,
Aza kanaat, çoğa şükrederek dağıtmak
İçi, dışı, özü, sözü bir olmak,
Fani dünyaya ait şeylerle öğünmemek, böbürlenmemek,
Fakirlerle dostluktan, oturup kalkmaktan şeref duymak,
İyilerle dost olup, kötülerden uzak durmak,
Zenginlere, zenginliğinden dolayı itibardan kaçınmak,
İnsanların işlerini içten, gönülden ve güler yüzle yapmak,
Hakka, hukuka uymak, hak ölçüsüne riayet etmek,
Ayıp ve kusurlarını örtmek, gizlemek ve affetmek.[23]

Sonuç olarak insanoğlu için ancak çalıştığı için karşılığı vardır. Bu karşılık hem dünyevi hem de uhrevidir. Ticaretle uğraşan kardeşlerimiz Rabbimizin bildirmiş olduğu, Sevgili Peygamberimizin de hayatına tatbik ettiği ve bizlere örnek olarak aktardığı emir ve yasaklara uyararak bir ticari hayat sürdürmelidir. Böyle bir ticaret ayrıca ibadet mertebesinde olacaktır. Bir kişi Allah'ın emir ve yasaklarına uyararak, elinden geldiği kadar helallere ve haramlara riayet ederek, ibadetlerini de yerine getirerek bir ticaret hayatı sürdürürse namaz kılmak, oruç tutmak gibi ibadet yapmış ve sevap kazanmış olur. Rabbim böyle bir ticaret hayatını bütün kardeşlerimize nasip etsin. Sohbetimizi Sevgili Peygamberimizin bir hadisiyle sonlandıralım. “Emin ve doğruluktan ayrılmayan ticaret ehli (ayette sırat-ı müstakim ashâbı olarak zikredilen) peygamberler, sıddıklar, şehitler ve Sâlihlerle beraberdir.”[24]